

KÖNYVISMERTETÉSEKLukács György minikönyv

Az idős Lukács Györgyöt láthatjuk a minikönyv borítóján; 1885-1971; megjelenik Lukács György születésének 100. évfordulójára /Kossuth 1985. Szerk.: Sziklai László/.

Tehát ünnepi alkalom ez, s ahogy e kis könyvet lapozni kezdjük, egy gondolkodó életútja nyomába szegődünk.

A kötethez írott előszó a következőképpen idézi fel az induló gondolkodó világszemléletét: "A fiatal Lukács elviselhetetlennek érezte a lényegtelen életet. Belső vigaszt áhított. Üdvöt a Műtől remélt. Szerelmét nem vállalta; barátját elvesztette. Lelki krízise lázában önmagát kereste, önmagában a végső "lukácsit". Választ a számára ekkor legfontosabbra: hogyan lehetek filozófus? "

"Vagyis: mivel ember létemre soha nem kerülhetek ki az etikus szférából – hogyan ábrázolhatom a magasabb rendűt?" Lukács életformájává az alkotás, az írás vált.

Érdeklődése középpontjába már diák korában az irodalom, a művészet, a filozófia került. Mindenek előtt berlini tanárai, Dilthey és Simmel irányították figyelmét a kultúrtörténeti összefüggésekre és a szociológiai nézőpontból való vizsgálódásokra, amit Max Weber módszertani munkái is elősegítettek.

1909. novemberében a budapesti egyetemen szerzett filozófiai doktorátust. Egyébként a benyújtott doktori disszertáció anyaga A modern dráma fejlődésének története első két fejezete. Az esszéista Lukács egyetemi tanári, tudósi életpályára vágott.

A szellemtudóst a világháború által kiváltott élmények újabb elméleti ellentmondások felismerése felé vitték. Döntést az 1918-as őszi forradalom hozott.

"Kommunistává fejlődésem életem kétségtelenül legnagyobb fordulata" – állapította meg a későbbiekben.

Egész életmódja megváltozott, személyes viszonyrendszere tartalmilag, formailag átalakult. A Történelem és osztálytudat /1923/ előszavában írja: "E tanulmányok pártmunka közben születtek, mint olyan kísérletek, amelyek a forradalmi mozgalom elméleti kérdéseit voltak hivatva tisztázni mind a szerző, mind pedig az olvasó számára. Ez azon túlzott optimista reményeket tükrözi, amelyeket ekkortájt sokan dédelgettünk a forradalom időtartamára és tempójára vonatkozóan. Az olvasó nem várhat tehát rendszeres és tudományos teljességet e cikkektől..."

Lukács a Marxhoz való viszonyt próbakőnek tekintette minden értelmiségi számára, különösen az imperializmus, a fasizmus, a proletárforradalmak és a szocializmus korszakában – amint azt 1933-ban "Utam Marxhoz" című írásában kifejtette. Felelete a "hogyan lehetek filozófus? " kérdésre ekkor már a következő: "Kizárólag emberi léteimből fakadóan a forradalmi cselekvés útján, kikerülve az etikus szférából, áttörve annak általános érvényűnek tartott bevett normáit.

Vagyis: éppen a proletariátus mozgalmában válhatok filozófussá, teoretikusan ábrázolva a "Magasabb rendűt". "

A fasizmus misztikus ideológiája ellen szenvedélyesen küzdő gondolkodó 1945. augusztusában tért vissza Magyarországra.

Életének első itthoni hónapjait, munkakörülményeit, politikai helyzetértékelését idézi fel moszkvai barátjához, Mihail Lifsichez 1946. februárjában írott levele.

Lukács mind kultúrpolitikusként mint különböző bizottságok munkájának részese, mind számtalan előadással fellépő tudósként jelentős részt vállalt a kulturális élet konszolidálásában. A belpolitikai kérdéseket mindig szoros nemzetközi összefüggésrendszerben látó gondolkodó a hidegháború kibontakozásának előestéjén hangsúlyosan a két politikai tömb békés gazdasági-kulturális versenye mellett tette le a voksát.

A kötet közöl szövegeket a 70 éves Lukács tiszteletére írott születésnapi köszöntőkből, s Lukács 50-es évekbeli visszaemlékezéseiből is, többek között a Thália-társaságra, vagy a Tanácsköztársaság kultúrpolitikájára. Azon gyászbeszéde is szerepel a kötetben, melyben Brecht-ről, az általa egyik legtöbbet bírált szépíróról mond immár differenciáltabb értékelést.

Az 50-es évek közepétől a szektás dogmatizmus ellen, a marxizmus reneszánszáért, a szocialista demokráciáért fellépő Lukács gondolkodásának szellemiségét idézi A demokratizálódás jelene és jövője /1968/ című mű egyik részlete.

Ebben Lukács az "átmeneti korszak" centrális problémájaként azt emelte ki, hogy mi legyen a viszony "az egyszerűen az elmaradottság behozását célzó gazdasági gyakorlat és a már közvetlenül a szocialista demokráciára irányuló, közvetlenül a proletárdemokráciát serkentő tettek, intézmények között."

Az idős Lukács visszatért azokhoz a kérdésekhez, amelyek premarxista korszakában foglalkoztatták, újragondolta művészetfilozófiáját.

A heidelbergi kérdés Kant szellemében így hangzott: "Műalkotások léteznek – hogyan lehetségesek? "

E probléma Moszkvában már marxista módon így fogalmazódott meg: "Milyen történelmi szükségszerűségből jönnek létre a művészeti alkotások, mi volt és mi jelenleg a funkciójuk az emberi lét társadalmi történetében? "

Ez a program teljesedik ki később Az esztétikum sajátosságában, amit Lukács a kultúra bizonyos fokú nyitottabbá válásának XX. kongresszust követő időszakában írt meg.

E nagy műve "kísérlet annak bizonyítására, hogy a társadalmi fejlődés marxi elmélete egyszersmind az esztétikum keletkezésének, kibontakozásának, hatásának, lényegének elmélete."

A minikönyv válogatásának célja a sokoldalú Lukács, az író, a filozófus, a politikus, az esztéta, az ontológus bemutatása lehetne, hiszen a részletek Naplójából, önéletrajzaiból, esszéiből és műveiből mind egy-egy színnel gazdagítják a róla kialakuló képet.

Sziklai László szerkesztésében a szemelvények elsősorban Lukács Marxhoz vezető útját mutatják be, de felcsillantanak egy-egy részletet gondolkodói személyiségének történetéből is, hogy "egy adott fejlődés keretei között miként talál egy ember önmagára, vagy véteti el önmagát." Személyes tulajdonságai, képességei, hajlamai hogyan válnak társadalmilag magvassá vagy maradnak meg elvont adottságoknak.

Ez a különleges kis könyv érdekes fotókkal illusztrálva, színesítve egy-egy német nyelvű részlettel, talán arra ösztönöz, hogy többet is elolvassunk Lukácstól.

Kerekes Anna – Pallai Terézia

Lukács Ontológiájáról

Eredeti marxista tétel az, hogy a forradalmi mozgalom az új társadalmi termelési mód hordozója /és nem pusztán csak a régi társadalmi forma negatív tagadása/. A mi korunk szintjéről ez a tétel annyiban egészül ki, amennyiben világosabban látjuk az új társadalom belső ellentéteit is, amelyek egyszersmind a régi és az új közötti átmenet formáit is képviselik az új formán belül. Lényegében ennek a jelenségnek a kifejeződési formáit jelentik azok az eszmei viták, amelyek a munkás-, illetve a kommunista mozgalmon belül a meghatározott történelmi helyzetek között lezajlottak és lezajlanak. Ilyen folyamatot tükröz az SzK/b/P-ban például Trockij és Buharin vagy Sztálin nevével jelezhető harc, és egy ilyen sajátos pólust fejez ki a magyar kommunista pártban Lukács György is. Túlságosan merész vállalkozás lenne annak a szociológiai hordozónak /osztályalapnak/ a pontos körülhatárolása, amelyet Lukács György a kommunista mozgalomban kifejez, de talán nem járunk túl messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy a történelmi közép-, illetve nagypolgári réteg átalakulási folyamatának egy sajátos megnyilvánulásáról van szó; egy kicsit egzaktabban fogalmazva: hogyan indulnak a közép-, ill. nagypolgári rétegből az osztálytársadalom megszűnésének az útjára. – Egy ilyen út fő iránya filozófiailag írható le.

A történelmi materializmus filozófiáját divatos úgy értelmezni, hogy a társadalmi tudat, /a felépítmény/ mintegy oksági alapon egyszerűen levezethető a gazdasági alaptól, /a gazdaságirányítási rendszerből/; jellegzetes a gazdaság és a társadalmi tudat, /"a gazdaság és a politika"/ dualisztikus, kölcsönhatásokra épülő felfogása is. A gazdaság és a társadalmi tudat /politika/ elkülönült szférákként, az egységet csak következményként elfogadó nézet lényegében a marxizmusnak az elidegenedett tudatra, az elidegenedett közösségre vonatkozó elképzelését tekinti elméleti kiindulópontjának.

A marxizmus az a filozófiai irányzat, amely először egyesíti materialista alapon a társadalmi létet és a társadalmi tudatot. Ez nem jelenti azt, hogy a marxizmus további fejlődése során mindig sikerült is ezt az egységet fenntartani. Sok voluntarista, a történelmi materializmus kereteiből kiindulva ismét mechanikus materialista, objektív, vagy szubjektív idealista, vagy éppen dualista stb. felfogás keletkezett az új helyzetek hatására. Lukács György azok közé tartozik, akik a társadalmi lét és a társadalmi tudat kategóriáit újra dialektikus módon egyesíteni akarja.

A társadalmi lét és tudat kategóriáit dialektikusan egyesíteni azonban lehet misztikus alapon /pl. XX. századi vallásfilozófiák/, egzisztencialista alapon /például Kierkegaard, Heidegger/, lehet történelmi materialista alapon /pl. Lenin, Gramsci/ és lehet antropológiai alapon. Ez utóbbi tulajdonítható Lukács Györgynek az "Ontológia" című munkája alapján.

Lukács György egyik legfontosabb filozófiai törekvése – amely végighúzódik az életművén és valamelyest összefoglalást nyer az Ontológiában – az, hogy bebizonyítsa a társadalmi /és egyéni/ tudat funkcionális, valóságos anyagi hatóerővel bíró szerepét az élet megnyilvánulásokban, a munkában, az újratermelésben. Ez a törekvése összhangban van a történelmi materializmussal: /ez a "holisztikus" szemlélet/.

Az ontológia talán legfontosabb filozófiai tétele az, hogy munkafolyamat nem korlátozódik a pusztán fizikai mozzanatra /testi erő kifejtésre/, hanem a munkafolyamatnak szerves része a "béltelezés" avagy a "teológiai tételezés" is. Lukács szerint a teológiai mozzanat ugyanúgy szükségszerű mozzanata az összmunkafolyamatnak, mint a munkatevékenység fizikai-testi eleme, sőt a szellemi tevékenység megelőzi és behatárolja a fizikai folyamatot. Lukács György ennek a filozófiai képletnek az alapján tartja egységbe foglalhatónak az emberek közötti anyagi és szellemi érintkezési formák összességét: a gazdasági viszonyokat, a politikai demokrácia, a művészetek, a vallás stb. helyét a társadalom rendszerében.

Külön szükséges hangsúlyozni ennek a filozófiai képletnek a mélyen demokratikus tartalmát, mert a politikai demokrácia lényegi szerepe a szocializmusban ebből levezethető. – Miután a demokrácia az anyagi lét szerves része. –

Lukács tehát ezzel a /"holisztikus"/ szemléletével a történelmi materializmussal egybeeső úton jár. A problematikus vonatkozás, ami miatt az Ontológia mégiscsak antropológiai közelítésnek nevezhető a végigvitt történelmi materializmussal szemben az, hogy Lukács a munkafolyamatból és nem az újratermelési folyamatból indul ki. A munka és a tudat /céltudat/ viszonyát vizsgálja és nem a társadalmi újratermelési folyamat és a társadalmi tudat viszonyát, miközben lényegében helyes következtetésre jut a munka és a céltudat viszonyáról.

Mi az oka annak, hogy Lukács a munkafolyamatra és nem az újra termelési folyamat egészére épít? A magyarázatot a nagy gondolkodó szemléleti korlátjában lehet keresni. Lukács politikai szempontból tisztességesen a munkások összességét akarja egyesíteni a társadalmi munkafolyamatban, és ennek a csakis filozófiailag kifejezhető szervezési formáját kutatja, azonban nem tud számot vetni azzal a problematikával, amit árutermelés és szocializmus egysége és ellentmondása jelent. Az újratermelési folyamat számbavétele ugyanis az "árutermelés és munkásmozgalom", az "árutermelés és társadalmi tudat" filozófiai problematikájával való szembenézést is feltételezi – jellemző, hogy Lukácsnak az a kísérlete, hogy Marx munkaérték-elméletében mintegy "felfedezze", "elvonatkoztassa" a dialektikát, kudarcba fullad. Az érték kategóriát csak a használati érték /és a konkrét munka/ kategóriája fölött, azon rajta képes értelmezni, és nem benne, ahogy azt Marx leírta. Lukács György így lényegében nem érti az absztrakt munka fogalmát, és így Marx munkaérték-elméletét. Lukács olyan hibás következtetéshez jut, hogy a dialektikus logika kategóriái önálló összefüggő létszférát alkotnak, tehát nem képes helyesen alkalmazni azt az igaz felismerést, amely a tudat funkcionális szerepére vonatkozik.

A "lét és tudat" problematika antropológiai szinten maradása az Ontológiában, noha helyes kritikai elemet tartalmaz a marxizmus dogmatikus felfogásával szemben, csak egy "újbaloldali" politikai "alternatíva" /?!/ filozófiai megalapozásához elég. A lét és tudat egységének antropológiai képlete merevvé, mozdulatlaná teszi az egyébként nagyértékű holisztikus /komplexitásra épülő/ szemléletet. – Nem e képlet maga mozog, csak a képletből való levezetések. – Ha esetleg sértő is, megkockáztatható Lukács György és H. Marcuse párhuzamba állítása: Lukács György körülbelül ugyanannyit ér el a sztálini társadalomképpel szemben, mint amennyit Marcuse a korabeli fejlett tőkés társadalom társadalomképével /Parsons-szal, R. Aronnal stb./ szemben.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy Lukács György azon az úton jár az Ontológiában, amely a történelmi materializmusnak az adott korra való tényleges alkalmazása felé vezet: a tudat funkcionális szerepének a felismerése az anyagi folyamatokban; azonban az úton nem megy végig, illetve zsákutcákba is beletéved időnként. Az Ontológia megértése ugyanakkor hozzásegít a történelmi materializmus alkalmazásának tanulásához.

Gervai Pál

A Tájékoztató Lukács-száma

A Tájékoztató Lukács György születésének századik évfordulója tiszteletére jelentette meg Lukács-számát (1985/2). A publikált anyagok formailag két, tartalmilag tulajdonképpen három csoportra oszlanak. A kötetet ugyanis bibliográfia – mely a magyar szerzők által 1971 és 1984 között publikált, Lukácsal foglalkozó írásainak adatait tartalmazza – zárja, s a szám fő részét képező tanulmányok két csoportra oszlanak: Lukács késői alkotóperiódusát, elsősorban is az Ontológiát elemzi az első négy dolgozat, melyeket egy-egy a fiatal, illetve a 40-es évek Lukácsával foglalkozó írás követ.

A fiatal Lukács és Dosztojevszkij kapcsolatát elemzi Nyíri Kristóf értekezése. Miután utal az orosz író különböző nyugat-európai országokban való fogadtatásának sajátosságaira, felidézi – elsősorban Lukács Paul Ernsthez írott levelei alapján – a fiatal filozófus első világháború idején tervezett Dosztojevszkij-könyvének szellemiségét. Lukács élesen elválasztotta egymástól az intézményekkel érintkező empirikus ént (Selbst) az ember valódi lényegiségét jelentő lélektől (Seele), s a reális valóságot axiológiailag alacsonyabbrendűnek deklarálva jelentette ki: "Metafizikai realitással pedig csak a lélek rendelkezik." (87. o.) Törekvései ekkor arra irányultak, hogy a lélektől lélelig vezető utak lehetőségeit tárja fel. Ebből a mozzanatból válik érthetővé Dosztojevszkij iránti rajongása: "Lukács Dosztojevszkij iránti szenvedélye mögött mindig is két, voltaképpen eltérő nézet húzódott meg: az egyik szerint valaha létezett, s egyszer talán megint létezhet olyan korszak, melyben individuális lélek és társadalmi berendezkedés harmonikus összefüggésben állnak egymással – Dosztojevszkij ekkor az eljövendő, boldog kor előfutára volna; a másik szerint lélekvalóság és intézmény abszolút összeegyeztethetetlenek, a lélek önmagát, és a többi lelket a 'képződményeken' belül soha nem érheti el – s itt azután Dosztojevszkij mint a minden intézvényes berendezkedéstől megszabadított lélek költője jelenik meg." (89-90. o.) Lukács tervezett Dosztojevszkij-munkájából ismeretesen csak az előszó készült el: A regény elmélete. Ugyanakkor fennmaradtak Lukács ehhez a tervezett műhöz készített feljegyzései, melyeket Nyíri Kristóf szerkesztésében publikált az Akadémiai Kiadó (1985). Nyíri így nemcsak Lukács korábban publikált fiatalkori írásaira támaszkodva, hanem e vállalkozás legközvetlenebb dokumentumaira építve fogalmazhatja meg konklúzióját: Lukács ekkori világszemléletéből teljességgel "hiányzik a közvetítés történelmi valóság és történetfilozófiai konstrukció között" (92. o.). A Theorie des Romansot jellemző történetfilozófiai kiűtkeresés, mutat rá a szerző, "csak néhány évvel később, Lukács marxista fordulatával nyer koherens fogalmi formát" (93. o.).

Zoltai Dénes tanulmánya – Lukács György, sorsfordulat 1945 – a marxista gondolkodó 1945 augusztusi hazatérését megelőző néhány hónappal foglalkozik. Minderre természetesen csak széles kontextus megrajzolása nyújt lehetőséget, hiszen Lukács ekkori tevékenysége is csak abban az összefüggésrendszerben válik érthetővé, mely a 30-as évek elejétől fogva mindenekelőtt a fasizmus ellen folytatott ideológiai/világnézeti küzdelemben konstituálódott. Lukácsot – mint a világ számos haladó értelmiségijét – mindenekelőtt az a mélyen tragikus, és egyben a háború utáni fejlődés perspektívájának és lehetőségeinek szemszögéből alapvető jelentőségű történelmi/történetfilozófiai kérdés foglalkoztatta, hogy a német nép esetében miként "vált lehetségessé ez a mélyre süllyedés? Hogyan válhatott a klasszikus humanista kultúra csúcsait meghódító németiség, Goethe, Hegel, Beethoven népe a legbarbárabb embertelenség egyszerre tébolyult és precíz gépezetének működtetőjévé?" (104. o.) Lukács fokozatosan, elmélyült stúdiumokkal kialakított válaszának természetesen több rétege van: a német történelmi fejlődés sajátosságai mellett hangsúlyosan utal a világnézeti premisszákra, melyek közül a legnagyobb negatívumként az irracionalizmust húzza alá. Ez a mozzanat jellemzi például a háború vége felé német tiszteknek tartott elő-

adásaiban kialakult polémiákat: a vele szemben érvelő emberek típusa hajlott arra, hogy "feladja ugyan a védhetetlen Rosenberget vagy Hitlert, de elsáncolja magát Spengler vagy Nietzsche filozófiája mögé." (112. o.) Nem elhanyagolható a túlcentralizált fasiszta állam, az intézményes szintre emelt manipuláció szerepe sem: a "hazugságszövevény révén, amely tizenkét éve elburjánzott az agyakban, a németek végül elvesztették képességüket, hogy bármi különbséget tegyenek igaz és hazug között." (108. o.) A második világháború nyomán is – ahogy már kétszer a történelemben: a napóleoni háborúk, illetve a weimari köztársaság idején – a német fejlődés mélyen reakciós erőit sajnálatos módon nem valamely belső demokratikus fejlődés, hanem külsődleges behatások (ezesetben a katonai összeomlás, a békefeltételeket meghatározó, a háború utáni újjáépítésben a defasizálást irányító nagyhatalmak) számolták fel. Nem mintha nem lettek volna meg a demokratikus fejlődés eszmei feltételei a német kultúrában, hogy csak egy időben közeli példát említsünk, gondoljunk Thomas Mannra, akinek egyik legméltóbb elemzője éppen Lukács volt. Bár esetében lehetőségként a kelet-németországi letelepedés is felmerült Bécs és Budapest mellett, az Európa-hírű magyar gondolkodó végeredményben ez utóbbi várost választotta. Lukács a béke beköszöntével egy eljövendő progresszív világfejlődés modelljében akart gondolkodni, s a szocializmushoz való demokratikus átmenet alapjellegzetességeit körvonalazta. A kibontakozó hidegháború azonban rácsfolt ilyenirányú reményeire.

Mint említettük, a számot nyitó négy tanulmány elsősorban a lukácsi Ontológia egyes aspektusainak méltatására vállalkozik. "Másfél évtizede annak" – írja Nyizsnyánszki Ferenc –, "hogy Lukács György Ontológiájának fő gondolatairól tudomást szerezhett a filozófiai közvélemény, s nyolc év telt el azóta is, hogy a hatalmas munka teljes terjedelmében magyarul hozzáférhető. S noha a teljesítményt, a mű lehetséges jelentőségét – egy kivételtől eltekintve – nem vitatták, a recepció, a feldolgozás, Lukács 'hivatalos' beépítése a filozófiai gondolkodásba, vagy akár a filozófia oktatásába furcsa mód máig várat magára." (23. o.)

Az Ontológia gondolatrendszerének mélyebb elsajátítást célzó tanulmányok egyikében Karikó Sándor éppen ez utóbbi említett problémával, A lukácsi ontológia és a filozófiaoktatás kérdéskörével foglalkozik. A szerző meggyőződése az, hogy megérett az idő az Ontológiának oktatásba való szervezettebb bevonására. A marxizmust "egyfajta katekizmusnak tekintő felfogás csapdájával" szemben rámutat arra, hogy nem csorbítja a tanrendszer tekintélyét az, ha az oktató nem lép fel minden esetben a valóság magyarázatát szándékoló kész princípiummal, hanem ha a tételes ismeretek közlése mellett nyitottabb, még 'véglegesen el nem rendezett' problémák megpendítésével gondolkodni is tanítja az ifjúságot. (74. o.) Az Ontológia, egyik legfontosabb didaktikai mozzanatának megfelelően, arra tanítja az embert, hogy "állást foglaljon a nagy összefüggések, az egész vizsgálatának szükségessége, nélkülözhetetlen, semmi mással nem helyettesíthető volta mellett. Egy olyan időszakban, amikor nem divat a világtörténelmi léptékű gondolkodás, hiánycikk az egyetemes dolgok kutatása, a távlatokban is mozogni tudó szemlélődés és értékelés. Amikor a társadalomkutatás és a közgondolkodás leragad a napi problémák szűk prakticista felfogásában, megelégszik a dolgok, a folyamatok helyi fejleményéltként való vizsgálatával, s beletemetkezik a mindenároni empirizmus bűvkörébe, eleve lemondva az átfogó s megalapozó jellegű összefüggések figyelembevételéről. ... Lukács kísérletének felbecsülhetetlen érdeme, hogy figyelmünket a háttérbe szoruló világtörténelmi léptékű és jelentőségű összefüggések felé fordítja, szemléletünket ismét az egészben, a távlatokban gondolkodás kialakítása irányába formálja." (76. o.) Karikó Sándor elemzése során mindenekelőtt a három nagy létszint ontológiai helyével foglalkozik. Mint rámutat, Lukács alapvonásaiban helyesen jellemezte a szervetlen, a szerves és a társadalmi létformák egymásraépülését, meghatározottsági viszonyait, ugyanakkor kívánatos, hogy ezen általános elvek a modern szaktudományos eredményeket szervesen önmagukba építsék.

Ezen tanulmány kapcsán szeretnék egy általános módszertani kérdést érinteni, mely véleményem szerint nem hagyható figyelmen kívül az Ontológia örökségének elsajátításakor. Karikó Sándor ugyanis lényegében abban marasztalja el Lukácsot, hogy a társadalmi lét ontológiáját a teleológiára/munkára alapozva az idealizmussal kacérkodik. (70-73. o.) Lukács számos helyen fogalmaz úgy, hogy a lételméletet erre és erre – a munkára, a teleológiára, a létre stb. – alapozza. E megfogalmazásai ugyanakkor tulajdonképpen pontatlanok és félrevezetőek, hiszen a szó igazi értelmében dialektikus gondolkodó: minden olyan mozzanat, mely valamilyen magyarázati kontextusban előfeltevés számára, számtalan más vonatkozásban eredmény. Az Ontológia teljes gondolatrendszerét figyelembe véve például világos, hogy Lukács ténylegesen egyáltalában nem alapozza a teleológiára a társadalmi lét elgondolását. A teleológia, s ezt jelzi a műben elfoglalt központi helye, számos funkcióval rendelkezik – kritériumot kíván adni a természeti és társadalmi világ elválasztására, garanciát kíván nyújtani. a szektás dogmatizmus vulgáris-mechanikus történelemfilozófiájával szemben stb. –, a teleológiára képes szubjektum azonban, mint ahogy alternatívasszituációkban történő állásfoglalása is, céltételezése is, számtalan vonatkozásban természetesen eredmény. Lukács nemcsak az egyes emberrel kapcsolatban hangsúlyozza a nevelés, vagy a manipuláció szerepét, vagy azt az alaptényezőt, hogy mindannyian társadalmi lények vagyunk, hanem lépten-nyomon rámutat minden alternatívasszituáció társadalmi-történelmi, tehát objektív meghatározottságára. Lukácsot ezen a szóbanforgó módon idealizmussal való kacérkodásért elmarasztalni tehát annyit tesz, mint szerves világnézetéből kiragadva egy gondolatát vagy megfogalmazását diszkrétan hallgatni arról az összefüggésrendszeréről, melybe az ily módon izolált mozzanat beleilleszkedik. – Csak a teljesség kedvéért említjük meg, hogy a Lukácsal szemben idealizmust emlegető kritikának van egy módszertanilag következetes formája is: az ilyen polémia során arra mutatnak rá, hogy mivel Lukács a történelmi materializmus bizonyos hagyományosan alapvető kategóriáit nem építi bele rendszerébe, ezért bizonyos fokig társadalmi-történelmi idealizmusba csúszik át. Ennek a következetesen érvényesíthető álláspontnak van azonban egy olyan premisszája, mely számunkra meglehetősen problematikusnak tűnik: nevezetesen hogy a társadalmi-történelmi értelemben vett materializmus egyetlen egy konkrétan meghatározott kategóriális rendszer privilégiuma volna. Ha ezt a premisszát nem fogadjuk el, s ha szem előtt tartjuk azt, hogy Lukács az egész Ontológiát módszertani bevezetőnek szánta, akkor világos az Ontológia metodológiai tette: a marxista világnézet minimálfeltételeit megfogalmazva nyitottá tette azt materialista és az empiria iránt érzékeny alternatív középszintű elméletek integrálására.

A megvalósulásra törő gondolat című, Bujdosó Dezső tollából származó írás felvázolja Lukács késői alkotóperiódusának fontosabb jellegzetességeit. A szerző lényeges különbséget lát az Esztétika és az Ontológia metodológiai alapállásában. Az Esztétika ugyanis, mint írja, a diamat és történet kettőssége között őrlik, s az Esztétika első kötete (Az esztétikum sajátossága Lukács esztétikai vállalkozásának első kötete, bár fizikai kiállítását tekintve két kötetben jelent meg) "a dogmatikus 'tankönyvmarxizmus' számos betegségét magában rejt". (13. o.) (Mint az Esztétikával kapcsolatban később zárójeliesen megjegyzi, "sajnos, én úgy látom, esztétáink túlságosan is komolyan veszik a lukácsi esztétikai alapvetést mind a mai napig." (15. o.) Bízunk abban, hogy Bujdosó Dezső a jövőben alkalmat fog találni arra, hogy a lukácsi Esztétikával kapcsolatos jelzett fenntartásait részletesebben is kifejtse. Például a különösségre vonatkozó kritikája ugyanis nem tűnik számunkra meggyőzőnek. A különösség Lukácsnál a típus esztétikai fogalmának általános filozófiai megfelelője, előképe. A különös az egyes és az általános által meghatározott reflexiós meghatározás 'középtartománya'; s ez a reflexiós meghatározás szerepelhet ismeretelméleti és ontológiai értelemben is, tehát a különösség gnoszeológiára való korlátozása egyáltalán nem magától értetődő pozíció. Annál kevésbé, hiszen ha a különös nem lehet ontológiai fogalom, akkor az általános sem, hanem csak az egyes, vagyis a különös következetes ontológiai tabuja nominalizmushoz vezet.) A késői társadalomfilozófiai szintéziskísérlettel kapcsolatban pedig

rámutat, hogy "ha az Ontológia bármely kötetének olvasójától megkérdeznénk, hogy vajon ez a munka 'dialektikus' vagy 'történelmi' materialista-e, nyilván képtelenségnek tartaná a kérdést, még abban az értelemben is, hogy vajon kellőképpen megvalósul-e e két vonatkozás 'egysége'." (13. o.) A társadalmi lét ontológiájáról című mű korszakos jelentőségét abban látja, hogy a "marxizmus történetében – teljes következetességgel – először Lukács volt képes a marxi társadalomkép totális rekonstrukciójára." (19. o.) Mint rámutat, "Marx nem a materializmust 'dialektizálta' és 'historizálta', hanem a létet – vagyis a történelmet, a valóságot – ragadta meg dialektikusan és materialistán, a marxi és a vulgármarxista (dogmatikus) felfogás egyaránt három szót használ: a dialektikát, a történelmet és a materializmust. Mély szemléleti különbség rejlik azonban a három fogalom 'kombinációjában'." (22. o.) Lukács a Prolegomenában, mutat rá Bujdosó Dezső, "visszatért Marxhoz, a dialektikus és történelmi materializmus fogalmait elvetve a dialektikus materialista történelemfelfogáshoz." (15. o.)

Nyizsnyánszki Ferenc Néhány szempontot ad az Ontológia módszerének vizsgálatához. A tudományos ismeret átfogóbb elemzésének jelzése, s néhány filozófiai kategória – pl. a konkrét – marxi jellemzésének felelevenítése után, a Prolegomena mint az Ontológia legkiérleltebb része alapján tér rá a lukácsi metodológia elemzésére. Kiemeli, hogy a szemléletnek, "a mindennapi tudat bizonyosságának" fontos szerep jut Lukács érvelésében, az Ontológia szerzője ugyanakkor nem áll meg itt – hiszen ha egybeesne a jelenség és a lényeg, mi szükség volna akkor a tudományra –, hanem, még ha implicit módon is, operál a tudományon iskolázott szemlélet fogalmával is (32. o.), s hangsúlyozza a szemlélet meghaladásának nélkülözhetetlenségét. A marxi-engelsi örökséghez való viszony egy-egy módszertani vonatkozásának kiemelése után Nyizsnyánszki Ferenc a lukácsi dialektika-kritikával foglalkozik. Lukács mindenekelőtt a tagadás tagadása engelsi elemzése ellen érvel, ám mint a szerző rámutat, többről van szó, polémiája paradigmátikus a dialektika egyfajta értelmezésének interpretációjaként, valójában "egy filozófiatörténeti vonulattal száll vitába". (37. o.) Lukács a tagadás tagadása sémáját a gondolkodás ornamentumának tartja, mely nem járul hozzá az egyes esetek megértéséhez, hanem lapos és önkényes analógiákat teremt a valóság legkülönbözőbb jelenségei között. "Csak ki kell mondani" – hangzik a lukácsi idézet –, "és máris meglátszik, milyen abszurd, hogy az árpa fejlődése éppúgy a tagadás tagadásának folyamata, mint az integrálszámítás." (40. o., Prolegomena 140. o.) Nyizsnyánszki Ferenc végül utal a lukácsi mű szellemiségének fontos alapvonására: Lukács nemcsak narratív prózát művel, írásainak tehát nemcsak "alapos, szakszerű, 'tudományos', azaz kritikai" jellege van, hanem imperativitással is rendelkezik, azaz életünk centrális kérdéseit illetően mindig rólunk szól a mese: Du musst dein Leben ändern.

Az Ontológiával foglalkozó tanulmányok közül Kovács László dolgozatát – A történetiség dimenziói a társadalom-ontológiában – jellemzi leginkább az a törekvés, hogy az Ontológiával szoros összefüggésben konkrét kitekintést nyújtson a 20. század végének égető globális problémáira is, mint dolgozatának bevezető fejtegetéseiben jelzi. Lukács teleológia-fogalma az általánosság olyan szintjén fogalmazódik meg, melyhez képest a történetiség dimenziójának beemelése csak a problematika további konkretizálása során válik lehetővé. A történetiség módszertani vetülete a történelmi magyarázat, illetve az anticipáció kérdésköre. Mint a szerző rámutat, a jövő tudományos – s ez a dimenzió háttérbe szorult az Ontológiában a múlt megismerésének visszatekintő formájával szemben – rendkívüli jelentősége van: "a szocializmus ontológiai folyamatát a szocializmus elmélete – legalábbis a tudományosság bizonyos szintjén – megelőzte és kíséri", ugyanakkor "ezt az ontológiai folyamatot – amióta a szocialista forradalom beindította – tervszerűség is befolyásolja, ugyancsak a tudományosság, a jelen- és jövőismeret különböző színvonalával és apparátusával." (50-51. o.)

Ebben a vonatkozásban a tényleges eredmények még nem bontakoztatták ki a fejlett társadalomtudományokban rejlő lehetőségeket: "Marxnál csak nagyvonalú perspektivikus előrejelzésről volt és lehetett szó. Az sem meglepő, hogy Lenin még 1919-ben is ezt írta a szocializmus jövőjével kapcsolatban: 'A szocializmust jellemezni nem tudjuk: milyen lesz a szocializmus, amikor eléri kész formáit – ... ezt nem tudjuk megmondani.' A kiforrott szocializmust ma sem tudjuk jellemezni, sőt a 'jelenlegi létmozzanat marxista megismerése', 'a kapitalizmus jelenlegi fejlődésének valódi elméleti ellenképe' is hiányzik. És 'még csak a jövő ügye – mint Lukács írja – egy olyan, a marxi koncepciónak megfelelő terv-gazdaság, amelyben a terv, elméletileg megalapozott kitűzése útján, elérhetné objektív magáértvalóságát.'" (52. o.) A szocializmus világában a termelőerők társadalmi tulajdonba vétele a tőkés rendszer piaci logikájával szemben egy magasabb racionalitás létrehozásának elvont lehetőségét teremtette meg: "A társadalmi haladás lényegében azon múlik, hogy az objektív és szubjektív tények kölcsönhatása alkalmas-e újabb, humanizáltabb szükségszerűségek kitermelésére, amelyek az adott rendszer funkcióit bővítik, tökéletesítik, vagyis hatékonyabban működő társadalmi rendszerre integrálódnak." (54. o.) A szocialista társadalom fejlődésének alapfeltétele ugyanakkor a folyamatos megújulás készsége: "A fejlődés, a megújulás; folyamata (vagy elmaradása) konfliktusokat idéz(het) elő a szocialista társadalmi rendszer stabilitását sem a konfliktusmentesség jelenti, hanem a konfliktusok rendszerfejlesztő jellege, ill. a rendszer konfliktus-megoldó és -megelőző képessége. Fejlődőképes rendszerek nemcsak 'túlélnek' az innovációs konfliktusokat, hanem megerősödve kerülnek ki ezekből, hacsak szubjektív korlátozottság nem mélyíti, fokozza az innovációs konfliktusokat válságkonfliktusokká. A kialakulóban lévő szocialista formáció konfliktusérzékenysége nagyobb, mint a 'megcsontosodott', sokszor restaurálódott, renoválódott tőkés rendszeré. Ez egyrészt abból adódik, hogy a szocializmusnak, mint születő rendszernek eleve, objektíve a folyamatos megújulás, az arányosság, kiegyensúlyozottság irányában kell(ene) változnia. Ugyanakkor mechanizmusai nem fejlődtek, nem finomodtak még ki eléggé. Nem utolsósorban az is közrejátszik itt, hogy az ellentétes oldalról érkező hatások többnyire valóban romboló, destruktív természetűek. A szocializmus történelmi próbatétele, hogy képes-e a konfliktusokat megújítva, újabb és újabb lehetőségek teremtésével, kiaknázásával meghaladni." (55-56. o.) Lukács György az 50-es évek közepétől kifejtett munkásságával a szocializmus világtörténelmi megújulásához kívánt a gondolkodó szerény eszközeivel hozzájárulni, rámutatva a továbblépés alapvető feltételére: "amíg a sztálini korszak maradványai – és tegyük hozzá: amíg napjaink válságtünetei – nincsenek valójában, elméletileg és főként gyakorlatilag leküzdve, addig a gondolkodásban a marxi módszer fölénye, a társadalmi létben pedig a valóban szocialista életmód fensőbbisége nem ölthet valódi, az egész világ számára látható, perspektíváit döntően befolyásoló alakot." (59. o.)

Sziklai László: Lukács és a fasizmus kora

A lukácsi életút harmincas évekre, negyvenes évek első felére eső szakaszát vizsgálják a kötetben összefogott tanulmányok.

A gyűjteményt indító írás, mely "Az újabb német filozófia kritikája" címet viseli, a Lukács által gyakorta idézett "római úr" képét választja mottójául. A "Márió és a varázsló" szóban forgó passzusa a következőképpen hangzik: "Nem-akarásból, úgy latszik lelkileg élni nem lehet; valamit nem akarni megtenni, tartósan nem jelenthet élettartalmat; valamit nem akarni és egyáltalán semmit sem akarni, tehát a parancsoltat mégis megtenni, talán túl közel áll egymáshoz, semhogy a szabadság eszméje ne kerülne közöttük kutyaszorítóba." Az ellenzéki polgári értelmiség nem akarja magát alávetni a fasizmusnak, de a proletariátus táborába vezető salto vitaléra sem képes. Lukács ugyanakkor rámutat az értelmiség felelősségére: "minden ideológia, amely meggátolja, hogy a tömegek ráébredjenek ... az egyetlen, igazi érdekeiknek megfelelő álláspontra – akarva-akaratlanul – a szociális demagógiát segíti." Lukács, elvetve a Történelem és osztálytudat álláspontját, önmagára is alkalmazza ezt a kritikát. Pozitív koncepciója kidolgozása során rámutatott arra a történelmi kontinuitásra, mely a polgári filozófia hanyatlásának folyamata és a polgárságnak a fasizmushoz vezető útja között áll fenn. Lukács ezzel összefüggésben vizsgálja meg azt a – történelmi, történelemfilozófiai, erkölcsi stb. dilemmákat felvető – problémát, hogy milyen viszony áll fenn a német nép és a fasizmus között. Magyarozatot kell találni arra, hogy miként következett /következhetett/ be a német nép erkölcsi és szellemi bukása? Elemzésében Lukács tekintettel van a fasiszta ideológia szociálpszichológiai aspektusaira, a totális államgépezet manipulációjára is. Analízisében ugyanakkor hangsúlyosan kiemeli a barbarizmus mítoszainak ellenképét is. A német humanista-demokratikus hagyományok felmutatását, a német klasszika múlhatatlan értékeinek e piedesztálra állítását a háború végének közeledte különösen aktuális feladattá tette: "a fasizmus vereségének kezdetén szükségképpen végig kellett gondolni Németország, a német nép jövőjét, számba venni azokat az erőket, amelyek majd felveszik a harcot a fasizmus maradványaival a társadalmi, szellemi és kulturális megújulás során. Ezek az erők azonban, amelyek biztosítanak a demokratikus holnapot – véli Lukács –, csekélyek és gyengék, aminek magyarozatát kizárólag Németország történetében lelhetjük föl. Ezért kell szembenézni a múlttal." S ezért kell kiemelni a fasizmus kora polgári-humanista irodalmának jelentőségét, Thomas és Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger és Arnold Zweig munkásságát.

A "Lukács és kora" című fejezetben a szerző bemutatja a Gazdasági-filozófiai kéziratok megjelenésének filozófiatörténeti, s Lukács gondolkodására gyakorolt hatását. Ebből a filozófiai vonatkoztatási pontból tekintve teoretikusan is szükségserűnek tűnik, hogy Lukács eljutott a Történelem és osztálytudat koncepciójának elutasításáig. Sziklai bemutatja, hogyan bontakozik ki Lukács előtt a nem-klasszikus német filozófia /ezen többek között a késői Schellinget, Schopenhauert és Nietzschét érti/ genezise, s az imperializmus korának szellemi áramlatai, melyek – akarva-akaratlanul – hozzájárultak ahhoz, hogy hatalomra juthatott a fasizmus. A világtörténelmi helyzet elemzését Lukácsnál a harmincas évek má-

sodik felében az jellemzi, hogy a filozófiatörténeti megközelítést felváltja a történetfilozófiai nézőpont, előtérbe kerül a német történelem tanulságainak elemzése. Ez tükröződik A történelmi regény gondolatmenetében, majd a fiatal Hegelről és Goethéről írott munkáiban. – Ezt követően a Szerző vázolja Lukács György szerepét az 1930-31-ben a Szovjetunióban lezajlott ún. Gyeborin-vitában.

1931-ben, tehát a fasiszmus hatalomra jutásának küszöbén Lukács Németországba utazik, ahol több előadásban szót emel a polgári filozófiában kialakult Hegel-kép, s Hegel fasiszta meghamisítása ellen. Aktívan részt vállalt esztétikai, irodalomelméleti kérdések megvitatásában is. Lukács németországi tevékenységével pártfeladatot teljesített. 1933-tól Lukács ismét a Szovjetunióban él, ahol egész addigi munkássága, elsősorban a Történelem és osztálytudat felett önkritikát gyakorol. Ezután A fiatal Hegel keletkezésének körülményeiről, valamint a kiadással kapcsolatos nehézségekről esik szó. E művét Lukács Mihail Lifsicnek ajánlotta, akivel közösen dolgozott a marxi esztétikai koncepció rekonstrukcióján. Az ajánlás a személyes barátának és a tiszteletet érdemlő tudósnek egyaránt szól.

Az "Úton Marxhoz" szakaszban a szerző bemutatja azt a kerülőkön át vezető utat, melyen Lukács a harmincas években haladt. 1930-ban Lukács tanulmányozta Marx akkor még kiadatlan párizsi kéziratait, melyek hatásáról évtizedekkel később azt írta, hogy "lehengerlő-forradalmasító" benyomást tett rá a tárgyasulás és elidegenedés marxi differenciálása. E teoretikus felismerés megrendítette a Történelem és osztálytudat elméleti alapjait, lehetőséget teremtve 1923-as műve meghaladására. Lukács első kerülőjé-kitérőútja irodalomkritikai, Marx irodalomkritikáját rekonstruálja. A szociáldemokrata ideológusok a fiatal Marx körüli ideológiai polémiák során Marxot idealista pappá, az "erkölcsi eszme", az "ember igazi rendeltetésének" prédikátorává változtatják. Lukács is állást foglal ebben a problematikában, s kritikai megjegyzései mellett a fő hangsúlyt a mindenkor társadalmi-történelmi kontextusban megjelenő marxi emberkép rekonstrukciójára helyezte. – Mi indokolja mármost Lukács kerülőútjait? Lukács elsősorban a történelem logikájától vezetve tesz "kitérőket". 1933-ban megírja a fasiszta filozófia németországi keletkezéstörténetét. Ez a teoretikus útja tehát objektív és történelmi. Marxhoz vezető útjának harmadik szakasza végén pedig Hegel vizsgálatába fog. Talán paradoxonként hat, ám az elemzés bemutatja: a fasiszmus és az egy országban létező szocializmus korában a Hegel-kérdés egyben Marx-kérdés. Lukács most realizálja valóban a Gazdasági-filozófiai kéziratok sokkhatását, módszertanilag érvényre juttatja Marx Hegel-kritikájának alapelveit.

A "Poroszország és a német ideológia válságáról" című fejezetben a szerző a porosz állam és a fasiszta Németország közötti kapcsolatot, ennek is elsősorban Lukács által adott elemzését mutatja be. Lukács szerint, ha "a poroszság lényegének minden állampolgári érdek feltétlen alárendelését tekintjük a katonai expanzióknak, akkor a fasiszta Németország nem más, mint a régi Poroszországnak egy teljesebb, a legmodernebb technikára alapozott visszatérése." Bár a porosz szellem része a hitlerista demagógiának, mégsem vezethető le minden további nélkül belőle a fasiszta ideológia. A porosz szellem jellemzői a bürokratizmus, a kötelességparancs. Az ösztönöket a porosz "tartással" kell féken tartani. Az irodalomban ennek tarthatatlanságát – utal a szerző Lukács elemzésére –

Thomas Mann "Halál Velencében" című írásában ábrázolja. – "A történelem szelleme" fejezetben a szerző – visszatérve a korábban elemzett művekre – megvizsgálja, hogy Lukácsnak a mozgalommal való azonosulása hogyan ment végbe. Ezután a bürokrácia sztálini és lukácsi felfogását mutatja be. Sziklai László a "Lukács György kommunista esztétikája" című fejezetben írja: "Lukács elméleti azonosulása a mozgalommal – felfedező út. Hosszú, megszenvedett ráतालálás. Rátतालálás egyben a Marx utáni filozófia történetében objektíve létrejött, minőségileg új alternatívára. Filozófiai, történelmi, történelemfilozófiai és filozófiatörténeti teljesítménye mellett mindenekelőtt esztétikai munkássága emelkedik ki. A harmincas/negyvenes években kifejtett esztétikájának célja az volt, hogy a II. Internacionálé szerzőivel szemben az autentikus marxi koncepcióhoz térjen vissza. Lukács, kiiktatva a szociáldemokrácia esztétikáját, elméleti kontinuitást teremt az esztétikában a marxi és lenini korszak között.

Korda Ádám

Könyvek a Lukács-centenárium alkalmából

Magyarországon és a nagyvilágban számos Lukács művet jelentettek meg újra, sok munkásságát méltató monográfia, tanulmánygyűjtemény látott napvilágot. Az alábbiakban néhányat sorolunk fel a magyarországi centenáriumi kötetekből:

- Akadémiai: A társadalmi lét ontológiájáról
Demokratisierung heute und morgen
- Gondolat: Krausz-Mesterházi: Mű és történelem – Viták Lukács György műveiről a 20-as években
- Gorkij könyvtár/LAK: A humanizmus és a barbárság harca /1943/
Helikon: Sorsforduló /Tanulmánygyűjtemény: "Szakadék" Nagyszálló, Az igazi Németország, Arisztokratikus és demokratikus világnézet, A haladás és reakció harca a mai kultúrában, A kulturális együttélés problémái, Hogyan lehet számot vetni a német múlttal?/
- Kossuth: Marx és Lenin /Tanulmánygyűjtemény: többek között: Utam Marxhoz, Adalékok az ifjú Marx filozófiai fejlődéséhez /1840-44/, Lenin, Lenin és az átmeneti korszak kérdései; Függelékben: Irányelvek Lukács György születésének 100. évfordulójára/
Urbán Károly : Lukács György és a magyar munkásmozgalom
Zoltai Dénes: Egy írástudó visszatér
- Magvető: A különösség
- Szépirodalmi: A realizmus problémái
- Zrínyi: Nagy orosz realisták – szocialista realizmus

Kedves Lukács^x

A fabula minden bizonnyal közismert: Seidler Irma és Lukács György néhány hónapig tartó szerelméről van szó, mely a kétértelműségek és hezitálások időszaka után sem múlt el nyomtalanul, s mely mondhatni objektiválódott A lélek és a formák esszéiben. A Kedves Lukács szerzőjének két látszólag heterogén komponensből sikerült megkapó szervességet létrehoznia: a textusban lépten-nyomon találunk a vonatkozó írásokból kiemelt kulcsgondolatokat, melyeknek a nagy empátiával és tudós műgonddal felrajzolt korabeli díszletek adnak otthont.

A kisregény tehát erre a szerelemre koncentrál, s ezért válik benne a fiatal Lukács személyisége ősjelenséggé: egy a felnőttkor küszöbét még át nem lépett kamasz áll előttünk – aki bizonyos vonatkozásban persze messze megelőzi életkorát –, aki az élet rútságával, kaotikusságával, ürességével szemben az autentikus személyiségre szabott üdvтанát alkotja meg műfilozófiájában. E sémarendszerében nincs hely a nőhöz fűződő konvencionális /és nemkonvencionális/ viszony számára, hiszen értelmezésében a nő az élet negatívumainak koncentrált kifejeződése. Lukács személyiségét vizsgálva azonban az igazán izgalmas kérdés éppen az, hogy miért, milyen családi és szociális faktorok következtében vált ilyenné személyisége. Ezért hiányzanak érzésünk szerint oly fájón a szövegből az Eörsi/Vezér interjú jelentőségükben túlbecsülhetetlen részletei, melyek nyomán felvázolhatóvá váltak volna például azok e családon belüli motívumok, melyek ilyenné tették Lukács személyiségét. /S e vonatkozásban persze kiemelt jelentősége van anyjához fűződő viszonyának./ De ha el is tekintünk a kisregény szűkebb értelemben vett témájának "személyiségtani" előtörténetétől, a fabula sajátlagos mezején belül is az az érzésünk, hogy az atmoszférateremtő részletek csiszolásának műgondja helyenként háttérbe szorítja a felbukkanó szereplők közötti vonatkozások olyan árnyalt jellemzését, melyre a rendelkezésre álló textusok lehetőséget adnak. Popper Leóval kapcsolatban például – bár egy helyütt utalás történik arra, hogy nem volt lényétől idegen a frivol humor /83. o./ – nem jelenik meg az a hol vaskos, hol szeretetteljes ironia, mellyel Lukácsot néha kezeli. Ha szabad e bursikóz megjegyzést felidézünk, az Irma-szerelem kontextusában írja Popper: "Vannak asszonyok, akik száz évre megtermékenyítik a férfit, feltéve, ha az nem lövi meg őket." /Levelezés, 197. o./ Vagy korábban, a Midász- király történetére reflektálva szólítja fel Lukácsot: "Ne írd hat hónapig az "izoláltságról" egy szót se. Nem beszélék arról,

hogyan veszélyes: hogy népszerűvé válhat a téma a smokkok között, és akkor egy év múlva már az "emberi el-margitszigeteltségről" lehet majd beszélni. ...több Lukácsot egyelőre ne olvass és – ne írd. Mert te nem értesz ahhoz, te félreérted őt, és rosszat lopnál tőle." /Levelezés, 117. o./ Hasonlóképpen nem tematizálódik Lukács személyiségének olyan alapvető tulajdonsága, mint a kisebbségi érzés. Apjának kell Lukácsot megvédenie azzal szemben, hogy önmagát Popperhez vagy korábban Bánóczihoz hasonlítva és önmagát náluk tehetségtelegebbnek találva marcangolja magát. /Levelezés, 147. o./ Ugyanez a motívum bukkan fel egy Baumgarten által hozzá írt levélben: "Nem szabad objektívnek vélt önkritikával gyötörnie magát. Már a Dilthey-jel való összehasonlítás is az önkínzásra való hajlamát tanúsítja. Első munkáját Dilthey legérettebb, és a dilthey-i életmű keretén belül is egyedülálló alkotásaihoz méri, és Dilthey, mint tudja, egyáltalán nem különlegesen magas mérce, hanem egészen egyedi jelenség Németországban. Nem, kedves Barátom, reményteljesen nézhet német jövője elébe! Nekem hiába mondják, hogy 160 centi magas /vagy több?/; én Önt könyve talapzatán állva és jóval fölébe magasodva látom. Tehát: reménység és bizalom." /Levelezés, 127. o./ Ami pedig az esszé-korszakból a metafizikához való átmenetet illeti, nagyjából ezen a helyen bukkan ugyan fel Ernst Bloch neve /195. o./, de nem derül ki, hogy milyen fontos szerepet játszott a német filozófus Lukács misztikus metafizika irányába tett átorientálódásában. S egy utolsó példát véve, számunkra hiányzott a kisregényből Lukács 1911 végi, mélyen megrázó egzisztenciális válságának részletesebb ecsetelése. Ez a krízis egyébként azt mutatja, hogy milyen pszichikai szituációba kerül egy gondolkodó, aki önmagát rendkívül következetesen az intelligibilis énré akarja redukálni: Lukács a válságos napokban ilyeneket ír: "akár egy vezető nélküli, céltalan, haláltáncot járó gépezet, úgy dolgozik az. értelmem a sötétben, az ürességben. – Ó, én büszkeségem, én gögöm; hogy már teljesen átszellemültem, már elhagytam mindent, ami földi! Most itt a megtorlás: "tisza szellem" vagyok, vagyis üres, erőtlen, fogódzó nélküli, értelmetlen szellem." /Curriculum vitae, 441 - 442. o./

Ugyanakkor azonban Nagy András kongeniálisan teremti újjá A lélek és a formák szellemiségét, melyet atmoszférateremtő művészete olyan alkatú olvasók számára is hüen tolmácsol, akik visszariadnak az esszékötet ezoterikus hangvételétől.

– mgy –

^x Nagy András, Kedves Lukács. Magvető, 1984.